

อิทธิพลของบุพเพสันนิวาสที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท The Influence Pubbesannivasa in Theravada Buddhist Texts

มานิตย์ อรรคชาติ¹ วุฒิไกร ไชยมาลี² บัญญัติ อนนท์จารย์³

Manit Akkhachat¹ Mr.Wutikrai Chaimalee² Mr.Banyat Anonjarn³

1 - 3 คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครราชสีมา

manit.a@nrru.ac.th

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) ศึกษาแนวคิดเรื่องความหมายของบุพเพสันนิวาส 2) ศึกษาเหตุเกิดแห่งบุพเพสันนิวาส 3) ศึกษาอิทธิพลของบุพเพสันนิวาสที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทบทความนี้เป็นการศึกษาค้นคว้าเชิงเอกสาร จากการศึกษาพบว่า บุพเพสันนิวาส หมายถึง การเคยอยู่ร่วมกันในอดีตชาติ ในส่วนเหตุเกิดแห่งบุพเพสันนิวาสในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นแบ่งได้ 3 ส่วน ได้แก่ 1) เหตุเกิดแห่งบุพเพสันนิวาสฝ่ายกุศล 2) เหตุเกิดแห่งบุพเพสันนิวาสฝ่ายอกุศล 3) เหตุเกิดแห่งบุพเพสันนิวาสฝ่ายอัปยาคตะ ด้านอิทธิพลของบุพเพสันนิวาสที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นแบ่งได้ 4 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านที่เป็นต้นแบบของสูตรนิบาตอรรถกถา 2) ด้านที่เป็นต้นแบบของธัมมบทอรรถกถา 3) ด้านที่เป็นต้นแบบของสมันตปาสาทิกาอรรถกถา และ 4) ด้านที่เป็นต้นแบบของสัมโมหวิโนทนีอรรถกถา

คำสำคัญ: อิทธิพล, บุพเพสันนิวาส, คัมภีร์พระพุทธศาสนา

Abstract

This documentary study aimed (1) to study the meaning of *Pubbesannivāsa*, (2) to study the causes of *Pubbesannivāsa*, and (3) to study the influence of *Pubbesannivāsa* in Theravada Buddhist texts. It was found that *Pubbesannivāsa* referred to the co-living in the previous life. The causes of *Pubbesannivāsa* in Theravada Buddhist texts were classified into three aspects as follows: 1) good deeds, 2) bad deeds, and 3) Neutral deeds. The influence of *Pubbesannivāsa* in Theravada Buddhist texts was found in the four values as follows: 1) the literature model of Suttanipata Atthakatha, 2) the literature model of Dhammapada Atthakatha, 3) the literature model of Samantapasadika Atthakatha, and 4) the literature of Sammohavinothani Atthakatha.

Keywords: influence, Pubbesannivāsa, Buddhist texts

บทนำ

ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท มีหลักคำสอนเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดหรือสังสารวัฏ ซึ่งปุณฺณผู้ยังมีกิเลสจะต้องตายและเกิด กิเลสนั้นถ้ายังกำจัดไม่ได้ บุคคลนั้นๆ ก็ยังต้องตายเกิด เพราะกิเลสนำไปเกิดในภพใหม่ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสตอบผู้ที่ถามถึงสิ่งที่ทำคนให้เกิดว่า “ตัณหายังคนให้เกิด จิตของเขาย่อมวิ่งพล่าน สัตว์เวียนว่ายไปยังสงสารทุกข์เป็นภัยใหญ่ของเขา” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539: 166-167) บุคคลผู้ยังมีกิเลสย่อมตายเกิดนับชาติไม่ถ้วน ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “โคจรกระดูก ร่างกระดูก กองกระดูก ของบุคคลคนหนึ่ง ผู้วนเวียนท่องเที่ยวไปตลอด 1 กัป ถ้านำกระดูกนั้นมากองรวมกันได้ และกระดูกที่กองรวมกันไว้ไม่สูญหายไป ฟังใหญ่เท่าภูเขาเวปุลละ” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539: 132-133) จากพระพุทธพจน์นี้ หมายความว่าในระยะเวลา 1 กัปนั้น บุคคลคนเดียวกันผู้ยังมีกิเลสเกิดตายหลายร้อยหลายพันชาติ นับเป็นแสนๆ ชาติการเกิดเป็นมนุษย์นั้นมืองค์ประกอบสำคัญ คือ

ต้องมีบิดามารดาเป็นผู้ให้กำเนิดการที่มนุษย์เกิดเป็นญาติกันในแต่ละชาติ เรียกว่า บุพเพนิวาสปฏิสยุตตา (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539: 70) ความว่าธรรมมี ถลาประกอบด้วย บุพเพสันนิวาส กล่าวคือชั้นสันดานที่อาศัยอยู่ในชาติก่อนจำแนกออกอย่างนี้ คือ ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้างอันเป็นไปแล้ว ในพระพุทธศาสนากล่าวว่า บุพเพสันนิวาส มิใช่หมายถึงว่าเคยเกิดเป็นคู่ครองกันอย่างเดียว แต่หมายถึงเคยเกิดเป็นบิดามารดา บุตรธิดา พี่ชายน้องชาย พี่สว่น้องสาวกัน ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ผู้ภิกษุทั้งหลาย สงสารนี้มีเบื้องต้นและเบื้องปลายรู้ไม่ได้ ฯลฯ สัตว์ผู้ไม่เคยเป็นมารดา สัตว์ผู้ไม่เคยเป็นบิดา สัตว์ผู้ไม่เคยเป็นพี่ชายน้องชาย สัตว์ผู้ไม่เคยเป็นพี่สว่น้องสาว สัตว์ผู้ไม่เคยเป็นบุตร สัตว์ผู้ไม่เคยเป็นธิดาโดยกาลนานนี้ มิใช่หาได้ง่ายเลย” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539: 137-142) จากพระพุทธพจน์นี้ แสดงให้เห็นว่า ทุกคนที่เกิดมาต้องเคยเกิดเป็นมารดาบิดา ญาติพี่น้องกันมาในชาติปางก่อน ความรักสนิทสนมกันนั้น เพราะการเกิดร่วมกันในชาติปางก่อนเป็นเหตุ ดังพุทธภาษิตว่า “ความรักนั้นเกิดด้วยสาเหตุ 2 ประการ คือ

1. ด้วยการอยู่ร่วมกันในชาติปางก่อน
2. ด้วยการเกื้อกูลกันและกันในปัจจุบัน” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539: 111)

การที่มนุษย์จะเกิดร่วมกันในแต่ละชาตินั้น ตามหลักทางพระพุทธศาสนามีหลักธรรมที่มนุษย์พึงประพฤติอย่างสม่ำเสมอ จึงจะส่งผลให้มนุษย์เกิดร่วมชาติเป็นญาติพี่น้องกันได้ ดังเรื่องทีนกุลบิดากับกุลมารดาประสงค์จะเกิดพบกันทุกชาติ พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงหลักธรรมที่จะทำให้มนุษย์เกิดพบกันในทุกชาติ คือ ถ้าภริยาสามีหวังที่จะได้พบกันทั้งในชาตินี้และชาติหน้าไซ้ ทั้งคู่พึงเป็นผู้มีศรัทธาเสมอกันมีศีลเสมอกัน มีจาคะเสมอกัน มีปัญญาเสมอกันเกิด ก็จะได้พบกันทั้งในชาตินี้และชาติหน้า (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539: 189)

ฉะนั้นอิทธิพลของบุพเพสันนิวาสที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นถ้อยคำภาษาทางพระพุทธศาสนาแต่มีอิทธิพลที่ปรากฏในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งมาจากพื้นฐานของมนุษย์ผู้ที่ยังมีกิเลสย่อมรักและปรารถนาดีต่อบุคคลที่เป็นวงศ์ญาติและมิตรสหายที่ตนชอบ และจะเบียดเบียนผู้อื่นที่ตนไม่ชอบ ดังนั้นแล้วจึงจำเป็นที่จะต้องรู้ในเรื่องอิทธิพลของบุพเพสันนิวาสเพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างชัดเจน จะให้คนที่ศึกษาดีแล้วมีความรู้สึกเมตตากรุณาต่อเพื่อนมนุษย์ผู้ร่วมเกิดแก่เจ็บตายทั้งหลาย ไม่เบียดเบียนกัน เหตุการณ์ที่บุคคลไม่พึงปรารถนาหลายอย่างจะลดลง จะเกิดความสงบเรียบร้อย สังคมเกิดสันติสุขต่อไป

ความหมายแห่งบุพเพสันนิวาส

บุพเพสันนิวาส ตามความหมายที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาฎีกา ประกอบขึ้นจากคำว่า “บุพเพ” 1 ศัพท์ กับ “สนนิวาส” อีก 1 ศัพท์ ในพระไตรปิฎกไม่มีการอธิบายความหมาย มีแต่เพียงอธิบายในชั้นอรรถกถาและฎีกา

คำว่า “บุพเพ” (วิ) หรือ “บุพเพ” ในภาษาสันสกฤต คือ “ปุรว” पूर्वं หรือ “ปุรว” पूर्वं แปลว่า สุด หลัง เสร็จ อดีต ส่วนอดีต หน้า ข้างหน้า เคย (ได้) ได้ เดิมที (ป. หลงสมบุญ. 2546: 500) เบื้องแรก เบื้องต้น ก่อน เก่า สำเร็จมาจาก บุพพ ธาตุ + อ ปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่า บุพพติ ปุริตติ บุพพ แปลว่า เบื้องแรก ที่เดิม ชื่อว่า บุพพะ ดังที่ปรากฏในบทวิเคราะห์ว่า บุพพทมน สรितวาน ระลึกถึงกรรมในปางก่อน (พระมหาสมปอง มุทิโต. 2542: 861) หมายถึง ส่วนของกาลที่เป็นอดีตที่ผ่านมา หมายถึง ในกาลก่อน ในอดีตกาล ในอดีตชาติ ในชาติเบื้องต้น ในกาลเบื้องแรก

คำว่า “สนนิวาส” ในภาษาบาลีคือ สนนิวาส ประกอบด้วย ส + นิ บทหน้า วส ธาตุ ใน ความอยู่ + ณ ปัจจัย มีรูปวิเคราะห์ว่า สนนิวสนติ เอตถ สตตาดิ สนนิวาโส แปลว่า สัตว์ทั้งหลาย ย่อมอยู่อาศัยในโลกนั้น เหตุนั้น จึงชื่อว่า สนนิวาส คือ โลกที่สัตว์ทั้งหลายเกิดร่วมกัน หมายถึง การที่ปัจจุชนันของหมู่สัตว์อยู่ร่วมกันในชาติก่อน

พระอุตรคณาธิการ และ ศ. พิเศษ ดร.จำลอง สารพัดนึก ได้กล่าวความหมายแห่ง สนนิวาสไว้ในพจนานุกรมบาลี-ไทยว่า คำว่า “สนนิวาส” หรือ “สนนิวาส” แปลว่า ที่อยู่ การอยู่ หมายถึง ที่ที่สัตว์ทั้งหลายอยู่ เช่น โลก เรียกว่า โลก สนนิวาส หรือการอยู่ร่วมกัน ความอยู่ร่วมกัน การอยู่ร่วมกันนานๆ การอยู่อาศัยร่วมกัน (พระอุตรคณาธิการ. 2552: 789)

ดังนั้น รวมความได้ว่า “บุพเพสันนิวาส” หมายถึง การเคยอยู่ร่วมกันมาในชาติปางก่อน หรือ ในอดีตชาติ คัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทในชั้นอรรถกถาและฎีกาต่างๆ ได้ให้ความหมายของคำว่า “บุพเพสันนิวาส” ไว้ได้แก่ พระพุทธโสมหาจารย์ได้อธิบาย “บุพเพสันนิวาส” ไว้ในคัมภีร์อรรถกถาว่า บุพเพสันนิวาสนาติ ปุริมชาติสุ จิรสนนิวาสเนน แปลว่า บุพเพสันนิวาส หมายถึง การอยู่ร่วมกัน เป็นเวลายาวนานในชาติก่อนๆ บุพเพนิวาส...ติ “เอกมปิชาติ เทวปิชาติโย” ติ เอว วิภตเตน บุพเพนิวตถกขณธสนตนาสงขาเตน บุพเพนิวาสเนน แปลว่า บุพเพสันนิวาส หมายถึง การอยู่ร่วมกันในปางก่อน กล่าวคือ ความสืบต่อแห่งชั้นที่อยู่มาร่วมกันมาในปางก่อน ซึ่งพระพุทธองค์ทรง จำแนกไว้ อย่างนี้ว่า 1 ชาติ 2 ชาติ (มหามกุฏราชวิทยาลัย. 2534: 13)

พระสารีบุตร ชาวศรีลังกาผู้แต่งคัมภีร์สารัตถทีปนี วินัยฎีกา ได้อธิบาย คำว่า “บุพเพสันนิวาส” ไว้ในคัมภีร์วินัยฎีกาว่า บุพเพ ว สนนิวาสนาติ เอตถ ... บุพเพติ อตติชชาติยิ. สนนิวาสนาติ สหวาเสน (มหามกุฏราชวิทยาลัย. 2534: 161) แปลว่า ด้วยการอยู่ร่วมกันในชาติปางก่อน อธิบายว่า คำว่า ในปางก่อน คือ ในอดีตชาติ คำว่า การอยู่ร่วมกันในชาติปางก่อน คือ อยู่ด้วยกัน

พระโฆฬิกัสสปะ ชาวอินเดียใต้ได้อธิบาย “บุพเพสันนิวาส” ไว้ในคัมภีร์วินัยฎีกาว่า บุพเพ ว สนนิวาสนาติ บุพเพ วา บุพพชาติยิ วา สหวาเสน (มหามกุฏราชวิทยาลัย. 2534: 37) แปลว่า ด้วยการอยู่ร่วมกันในชาติปางก่อน อธิบายว่า ด้วยการอยู่ด้วยกัน ในปางก่อน คือ ในชาติก่อน

พระธรรมปาละ ชาวอินเดียใต้ได้อธิบาย “บุพเพสันนิวาส” ไว้ว่า บุพเพนิวาส... ติ เอตถ... ขนธา จ สนนานวเสเนว ปวตตนาตีติ อาห “บุพเพนิวตถกขณธสนตนาสงขาเตน บุพเพนิวาสเนน (มหามกุฏราชวิทยาลัย. 2534: 1) แปลว่า การอยู่ร่วมกันในชาติปางก่อน หมายถึง ชั้นทั้งหลาย เป็นไปด้วยอำนาจการสืบต่อ ดังที่พระอรรถกถาจารย์กล่าวไว้ คือ ความสืบต่อแห่งชั้นที่อยู่มาร่วมกันมาในปางก่อน พระธรรมปาละได้อธิบายสันนิวาสไว้ในคัมภีร์สังยุตตนิกายฎีกาว่า สนนิวสตี เอเตนาติ สนนิวาโส, จริต. โลกสส สนนิวาโส, โลกสส สนนิวาโส (มหามกุฏราชวิทยาลัย. 2534: 74) สันนิวาส หมายถึง เหตุที่สัตว์โลกอยู่ร่วมกัน คือ จริต

พระมหานามเถระ ชาวศรีลังกาได้อธิบาย คำว่า “สันนิวาส” ไว้ในคัมภีร์ปฏิสัมภิตา มรรคอรรถกถาไว้ว่า โลก สนนิวาโสตี ปญจกขณธา ลุขชนปคฺขชนกฺกุฐเณ โกโก, ตณหาทิกฺกุฐิวเสน สนนิวาสตี เอตถ สตตตี สนนิวาโส, โลโกว สนนิวาโส โลกสส สนนิวาโส. ...สตตสมฺมุโหปี โลกสส สนนิวาโส. โสปี จ สหชนนโกเยว. (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2506: 16) แปลว่า คำว่า โลกสันนิวาส ที่อยู่อาศัยคือโลก ได้แก่ เบญจขันธ์ ชื่อว่า โลก ด้วยอรรถว่า สลายไป ชื่อว่า สันนิวาส เพราะเป็นที่อาศัยของสัตว์ทั้งหลาย ด้วยอำนาจตัณหาและทิวฏฐิ ที่อาศัยคือ โลกนั่นเอง ชื่อว่า โลกสันนิวาส แม้หมู่สัตว์ก็ชื่อว่า โลก

ดังนั้น คำว่า “บุพเพสันนิวาส” ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง การเคยอยู่ ด้วยกันมาในกาลก่อน การได้อยู่อาศัยร่วมกันมาในอดีตชาติ ในฐานะเป็นบิดามารดา บุตรธิดา ครูอาจารย์ศิษย์ สามีภรรยา ญาติมิตร นาย บ่าว และ สมณะคฤหัสถ์

เหตุเกิดแห่งบุพเพสันนิวาส

เมื่อพิจารณาเหตุเกิดแห่งบุพเพสันนิวาสตามชนิดและลักษณะอาการของบุพเพสันนิวาสที่เป็นกุศล อกุศล และ อภัยกตะ ซึ่งบุพเพสันนิวาสทั้ง 3 ชนิดนี้มีเหตุเกิดที่แตกต่างกัน คือ (1) เหตุเกิดแห่งบุพเพสันนิวาสฝ่ายกุศล (2) เหตุเกิดแห่งบุพเพสันนิวาสฝ่ายอกุศล และ (3) เหตุเกิดแห่งบุพเพสันนิวาสฝ่ายอภัยกตะ ดังนี้

เหตุเกิดแห่งบุพเพสันนิวาสฝ่ายกุศล

จากลักษณะอาการของบุพเพสันนิวาสที่เป็นกุศลที่ผูกพันกันด้วยเมตตาและฉันทะนั้น ซึ่งเหตุเกิดแห่งบุพเพสันนิวาสที่เป็นฝ่ายกุศลออกเป็น 2 อย่าง คือ

1) เหตุเกิดแห่งบุพเพสันนิวาสที่ประกอบด้วยเมตตา เนื่องจากเหตุเกิดแห่งบุพเพสันนิวาสที่ประกอบด้วยเมตตามาจากอโทสเจตสิก ในฝ่ายโสภณเจตสิก (เจตสิกฝ่ายดีงาม) ประกอบกับปัจจัยกุกุศล ก่อให้เกิดความปรารถนาฝ่ายกุกุศลที่เรียกว่า ความเมตตา จากนั้นก็ดำเนินไปตามขั้นตอนของพรหมวิหาร 4 หรือ อปัมัญญา 4 ซึ่งมีหัวข้อธรรมเป็นอันเดียวกัน แต่มีขอบเขตที่แตกต่างกัน คือ พรหมวิหาร แปลว่า ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมประจำใจอันประเสริฐ หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ บางทีท่านก็แปลว่า ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพรหม ธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างพรหม ธรรมประจำใจที่ทำให้เป็นพรหมหรือให้เสมอด้วยพรหม (พระพรหมคุณาภรณ์ [ป.อ. ปยุตฺโต]. 2559: 161) และเรียกอีกอย่างว่า อปัมัญญา เพราะแผ่ทั่วไปในมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายทุกถ้วนหน้า โดยไม่มีประมาณ ไม่มีขอบเขต ไม่มีจำกัด ไม่จำเพาะเจาะจง ดังพระบาลีว่า อปุปมานุสฺ สุตเต สุกวติ อปุปมัญญา แปลว่า ธรรมที่เป็นไปในสัตว์ทั้งหลายหาประมาณมิได้ ไม่มีจำกัด ฉะนั้น ชื่อว่า อปัมัญญา (พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมจารี. 2539: 178)

2) เหตุเกิดแห่งบุพเพสันนิวาสที่ประกอบด้วยฉันทะ เริ่มต้นที่โยนิโสมนสิการ กล่าวคือ ฉันทะมีโยนิโสมนสิการเป็นมูลฐาน หมายความว่า ฉันทะเกิดมาจากโยนิโสมนสิการ (การคิด แยกคาย การคิดที่ถูกต้อง การรู้จักคิด หรือคิดเป็น) ซึ่งเป็นขั้นตอนฝ่ายปัญญา (พระพรหมคุณาภรณ์ [ป.อ. ปยุตฺโต]. 2559: 494) เหตุเกิดแห่งบุพเพสันนิวาสเช่นนี้ไม่ได้เกิดขึ้นเอง แต่ต้องมีความคิดหรือความรู้ความเข้าใจเข้ามาเกี่ยวข้อง กระแสที่ไหลเรื่อยไปโดยไม่ต้องใช้ความคิด คือ กระแสอวิชชา - ตัณหา ส่วนความผูกพันอันดีหรือสิ่งที่ดี หรือการที่จะกำหนดได้ว่าอะไรเป็นสิ่งที่ดี ต้องอาศัยความรู้คุณค่าของสิ่งหรือภาวนานั้นต่อชีวิต หรือรู้ความจริงเกี่ยวกับสิ่งนั้นก่อน มิใช่เพียงกระทบเข้ากับรู้สึกสุขทุกข์ แล้วก็เกิดความพอใจ ชัดใจต่อไปเองทันทีเหมือนอย่างกระแสฝ่ายอวิชชาตัณหา ด้วยเหตุนี้เหตุเกิดแห่งบุพเพสันนิวาสที่ประกอบด้วยฉันทะ จึงต้องใช้โยนิโสมนสิการซึ่งเป็นปัจจัยของปัญญาเข้ามาตัดกระแสอวิชชาตัณหา เปลี่ยนเป็นขั้นตอนการดับอวิชชาตัณหา โยนิโสมนสิการนี้เพียงคอยชักนำกระแสความคิดให้เดินถูกทาง เข้าสู่แนวทางของฉันทะที่เคยปลูกฝังไว้ก่อนแล้วหรืออาจต้องคิด พิจารณาสืบสาวหาเหตุผล เมื่อพิจารณาเห็นคุณค่าของสิ่งนั้นหรือภาวนานั้นแล้ว จิตใจจะลาดเอนมุ่งไปหาสิ่งนั้นเอง เหตุเกิดแห่งบุพเพสันนิวาสที่ประกอบด้วยฉันทะ เดินไปอย่างนี้เป็นธรรมดา ไม่ต้องบังคับหรือหาสิ่งใดมาหลอกล่อชักจูง จากนั้นก็จะเกิดอุตสาหะหรือวายามะหรือวิริยะ ที่จะกระทำสิ่งดีงามหรือภาวนาที่ดีงามนั้นให้เกิดมีเป็นจริงขึ้น

เหตุเกิดแห่งบุพเพสันนิวาสฝ่ายอกุศล

เนื่องจากเหตุเกิดแห่งบุพเพสันนิวาสที่เป็นฝ่ายอกุศลมาจากลักษณะอาการของ บุพเพสันนิวาสที่ผูกพันด้วย “ตัณหา” ดังนั้น เหตุเกิดแห่งบุพเพสันนิวาสที่ประกอบด้วยตัณหา จึง ดำเนินตามแนววิถีเดียวกันกับหลักปัจจุสมุปบาท คือ ปัจจยการ หมายถึง อาการแห่งธรรมที่อาศัย การเกิดขึ้น คำว่า “ปัจจุสมุปบาท” มาจากภาษาบาลีว่า “ปัจจุสมุปบาท” ส่วนคำว่า “ปัจจยการ” (มหามกุฏราชวิทยาลัย. 2534: 7) แปลว่า อาการแห่งธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้นคือ อาการที่สิ่งทั้งหลายเป็นปัจจัยแก่กัน เป็น สภาวะธรรมที่อาศัยเหตุปัจจัยเกิดขึ้นจนเป็นพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกัน อาการที่สิ่งทั้งหลายเป็นปัจจัย แต่กันระหว่างเหตุผลและสิ่งที่ปรากฏ โดยไม่เกี่ยวเนื่องกันกับเหตุผลนั้นไม่มีเลย เช่น อวิชชา เป็นปัจจัยให้เกิดสังขาร อาการต่างๆ ต้องเกิดตามปัจจัยด้วยปัจจัยนั้น คำว่า “ปัจจัย” หมายความว่า เกื้อหนุนสรรพสิ่งให้เกิดขึ้น ตั้งอยู่และเปลี่ยนแปลง หลักปัจจุสมุปบาทมีจุดมุ่งหมายให้ทราบถึง ความเป็นปัจจัย โดยดำเนินไปตามปัจจุสมุปบาทที่เป็นไปตามปกติ เพียงแต่เริ่มแยกออกแสดง อาการที่เป็นไปในภายนอกต่อจากต้นเหตุเป็นต้นไป ซึ่งปัจจุสมุปบาทสหายเกิดตามแนวปกติ พุทธพจน์ว่า เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี เพราะนามรูปเป็นปัจจัย สฬายตนะจึงมี เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย ผัสสะจึงมี เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตัณหาจึงมี เพราะตัณหาเป็นปัจจัย อุปาทานจึงมี เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพจึงมี เพราะภพเป็นปัจจัยชาติจึงมี เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรา (ความแก่)

มรณะ (ความตาย) โสกะ (ความเศร้าโศก) ปรีทเวะ (ความคร่ำครวญ) ทุกซ์ (ความทุกข์กาย) โทมนัส (ความทุกข์ใจ) และอุปายาส (ความคับแค้นใจ) ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งปวงนี้จึงมี (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539: 2)

เหตุเกิดแห่งบุพเพสันนิวาสฝ่ายอัพยากตะ

เนื่องจากเหตุเกิดแห่งบุพเพสันนิวาสที่เป็นฝ่ายอัพยากตะมาจากลักษณะอาการของบุพเพสันนิวาสที่ผูกพันด้วย “เปมะ” ดังนั้น เหตุเกิดแห่งบุพเพสันนิวาสที่ประกอบด้วยเปมะ นั้น สามารถแบ่งหัวข้อออกเป็น 2 ประเด็น คือ

1) เหตุเกิดแห่งบุพเพสันนิวาสที่ทำให้พบกันหรือมีความสัมพันธ์กันได้ จากคำถามมากมาย เช่น มีปัจจัยอะไรหนอแลเป็นเหตุให้บุคคล บางคนในโลกนี้พอเห็นกันเข้าเท่านั้นหัวใจก็สงบนิ่งสนิท คือเยือกเย็นตั้งเอาหน้าหอมพันหม้อมารด บางคนไม่สงบ บางคนพอเห็นกันเข้าเท่านั้นก็มีจิตผ่องใสอ่อนลมนละไม เยื่อใยต่อกันด้วยอำนาจความรัก บางคนก็ไม่เยื่อใยต่อกัน ที่เป็นเช่นนี้เหตุปัจจัยอะไร ดังที่ภิกษุทั้งหลายได้กราบทูลถามพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า เหตุไรหนอ เมื่อบุคคลบางคนในโลกนี้พอเห็นกันเข้าก็เฉย หัวใจก็เฉย บางคนพอเห็นกันเข้าก็เลื่อมใส” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539: 458) พระพุทธองค์ก็ได้ตรัสตอบว่า “ความรักนั้นย่อมเกิดขึ้นด้วยเหตุ 2 ประการ คือ (1) ด้วยการอยู่ร่วมกันในกาลก่อน (2) ด้วยความเกื้อกูลต่อกันในปัจจุบันเหมือนดอกอุบลและชลชาติ เมื่อเกิดในน้ำย่อมเกิดเพราะอาศัยเหตุ 2 ประการ คือน้ำและเปือกตม ฉะนั้น

2) เหตุเกิดแห่งบุพเพสันนิวาสที่ทำให้อยู่ร่วมกันได้ เมื่อได้พบกันหรือมีความสัมพันธ์กันแล้ว จะอยู่ร่วมกันได้หรือไม่ นั้น ต้องมีคุณธรรมที่สมหรือเสมอกัน เรียกว่า สมชีวิตรรมมี 4 ประการ คือ (1) สมศรัทธา มีศรัทธาเสมอกัน (2) สมศีลา มีศีลคือความประพฤติเสมอกัน (3) สมจาคะ มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เสมอกัน (4) สมปัญญา มีปัญญาสมหรือเสมอกัน (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539: 44) ดังที่ นกุลบิดาและนกุลมารดา ได้กราบทูลถามพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ถึงความปรารถนาที่จะอยู่ด้วยกันได้ตลอดไปทั้งปัจจุบันและในสัมปรายภพว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นับแต่เวลาที่ตระกูลนำคฤหบดีพานี้ผู้กุลมารดาซึ่งยังเป็นสาวมาเพื่อข้าพระองค์ผู้ยังเป็นหนุ่ม ข้าพระองค์มิได้รู้สึกจะประพฤตินอกใจ คฤหบดีพานี้ผู้กุลมารดาแม้ด้วยใจเลย ที่ไหนจะประพฤตินอกใจด้วยกายแล้ว ข้าพระองค์ทั้งสองปรารถนาพบกันและกัน ทั้งในปัจจุบันทั้งในสัมปรายภพ

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ดูกร คฤหบดีและคฤหบดีพานี้ ถ้าภรรยาและสามีทั้งสองหวังจะพบกันและกันทั้งใน ปัจจุบัน ทั้งในสัมปรายภพไซ้ทั้งสองเที่ยวพึงเป็นผู้มีศรัทธาเสมอกัน มีศีลเสมอกัน มีจาคะ เสมอกันและ มีปัญญาเสมอกัน ภรรยาและสามีทั้งสองนั้นย่อมได้พบกันและกันทั้งในปัจจุบัน ทั้งในสัมปรายภพ ภรรยาและสามีทั้งสองเป็นผู้มีศรัทธารู้ความประสงค์ของผู้ขอ มีความสำรวม เป็นอยู่โดยธรรม เจริญจาคะที่น่ายรักแก่กันและกัน ย่อมมีความเจริญรุ่งเรืองมาก มี ความผาสุก ทั้งสองฝ่ายมีศีลเสมอกัน รักใคร่กันมาก ไม่มีใจร้ายต่อกันประพฤติธรรมในโลก นี้แล้ว ทั้งสองเป็นผู้มีศีลและวัตรเสมอกัน ย่อมเป็นผู้สวยงามารมณณ์ เพลิดเพลินบันเทิงใจอยู่ในเทวโลกา

สรุปได้ว่า ความสัมพันธ์หรือการอยู่ร่วมกันจะเกิดขึ้นไม่ได้ ถ้าขาดจากเหตุปัจจัยทั้ง อดีตชาติที่เป็นบุพเพสันนิวาสและปัจจุบันชาติที่เป็นความเกื้อกูลประกอบกัน ความรู้สึกที่มีต่อกัน ตอนแรกที่พบได้รู้จักกันจนกระทั่งมีความสัมพันธ์ร่วมกัน เป็นผลของบุพเพสันนิวาสจากการเคยอยู่ ร่วมกันมาก่อนเป็นกรรมเก่าในอดีตชาติ แต่การจะร่วมทุกข์ร่วมสุขด้วยกันได้ถือว่าเป็นกรรมใหม่ที่ เกิดจากการกระทำต่อกันในปัจจุบันชาติ ไม่ว่าจะเป็กรรมเก่าหรือกรรมใหม่ กุศลและอกุศลที่ได้ สร้าง “คู่สร้างคู่สมหรือคู่เวรคู่กรรม” ต้องมีสิ่งที่เสมอกัน 4 ประการคือ

1. ศรัทธาเสมอกัน คือ เคารพนับถือลัทธิศาสนาสิ่งเคารพและหลักการต่างๆ ตลอดจน แนวความสนใจอย่าง

เดียวกัน หนักแน่นเข้าหากัน หรือปรับตัวเข้าหากันได้

2. ศิลเสมอกัน คือ มีความประพฤติ ศีลธรรม จรรยา มารยาท พื้นฐานการอบรม พอเหมาะ สอดคล้องไปกันได้

3. จาคะเสมอกัน คือ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ โอบอ้อมอารี ใจกว้าง เสียสละ ความพร้อมที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่น พอกลมกลืนกันไม่ขัดแย้งบีบคั้นกันเกินไป

4. ปัญญาเสมอกัน คือ ถ้าเป็นทางโลกก็คุยกันรู้เรื่อง มีเหตุผล หรือถ้าเป็นทางธรรมก็มี ระดับความเห็นตามจริงใกล้เคียงกันหรือเป็นไปในทางเดียวกัน

อิทธิพลของบุพเพสันนิวาสที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท

สำหรับอิทธิพลของบุพเพสันนิวาสที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท จากการศึกษาพบว่ามามีอิทธิพลในด้านที่เป็นต้นแบบนำมาอ้างอิงในวรรณกรรมของพระพุทธโฆสาจารย์ ดังที่ปรากฏในวรรณกรรมต่างๆ ของท่าน เช่น สุตตนิบาตอรรถกถา ธัมมบทอรรถกถา สมันตปาสาทิกาอรรถกถา อภิธรรมอรรถกถา

อรรถกถา คือ คัมภีร์ที่อธิบายความพระบาลี คัมภีร์ไขความพระไตรปิฎก คัมภีร์อรรถกถา คือ คัมภีร์ที่ใช้อธิบายขยายความที่ปรากฏในชั้นบาลีนั้นให้มีความชัดเจนขึ้นอีกระดับหนึ่ง (คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2549: 10) ซึ่งเข้าใจโดยภาพรวมว่าเกิดขึ้นในช่วงเวลาประมาณ พ.ศ. 900 ซึ่งพระพุทธโฆสาจารย์ เป็นผู้แต่ง

สำหรับเรื่องที่เป็นต้นแบบที่กล่าวถึง “บุพเพสันนิวาส” มาจากชาดกชื่อ “สาเกตชาดก” ว่าด้วยทรงปรารถนาพรหมณ์ชื่อสาเกต เมื่อภิกษุทั้งหลายทูลถามพระศาสดาว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเหตุใดหนอ เมื่อบุคคลบางคนในโลกนี้พอพบกันเข้า จิตใจก็เหมินเฉยแต่บางคนพอพบกันเข้า เท่านั้น จิตก็เลื่อมใส” พระศาสดาทรงแสดงเหตุแห่งความรักแลภิกษุเหล่านั้นว่า

ความรักนั้นเกิดด้วยสาเหตุ 2 ประการคือ (1) ด้วยการอยู่ร่วมกันในชาติปางก่อน (2) ด้วยการเกื้อกูลกันและกันในปัจจุบัน เหมือนดอกกุหลาบเกิดในน้ำ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539: 11)

เมื่อได้พิจารณาวรรณกรรมของพระพุทธโฆสาจารย์ที่รจนาแล้ว มีหลายเรื่องที่รจนาตามเค้าโครงเรื่องเดิมและที่อ้างอิงที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเหตุแห่งความรักไว้ในสาเกตชาดก ดังนั้นผู้ศึกษาจึงได้จำแนกอิทธิพลของบุพเพสันนิวาสที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทในด้านที่เป็นต้นแบบของวรรณกรรมของพระพุทธโฆสาจารย์คือ (1) อิทธิพลในด้านที่เป็นต้นแบบของสุตตนิบาตอรรถกถา (2) อิทธิพลในด้านที่เป็นต้นแบบของธัมมบทอรรถกถา (3) อิทธิพลในด้านที่เป็นต้นแบบของสมันตปาสาทิกาอรรถกถา และ (4) อิทธิพลในด้านที่เป็นต้นแบบของสัมโมหวิโนทนีอรรถกถา ดังนี้

อิทธิพลในด้านที่เป็นต้นแบบของสุตตนิบาตอรรถกถา

อิทธิพลในด้านที่เป็นต้นแบบนำมาใช้อ้างอิงในสุตตนิบาตอรรถกถาของพระพุทธโฆสาจารย์ ซึ่งท่านได้อธิบายสุตตันตปิฎก สุตตนิบาต คือ อรรถกถาชาราสูตร มีคำเริ่มต้นว่า อปปี วต ชีวิตี ชีวิตีนี้อย่างน้อย สรุปลงความได้ว่า

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จไปถึงเมืองสาเกต พราหมณ์และพราหมณ์เห็นพระพุทธองค์ แล้วเกิดความรักตั้งว่าเป็นบุตร แล้วเดินเข้าไปกอดและร่ำไห้ กล่าวว่า “ลูกรัก พ่อเห็นลูกมานานแล้ว ลูกได้จากพ่อไปนานแล้ว” เมื่อพระพุทธองค์ทรงแสดงธรรม พราหมณ์ทั้งสองก็ได้บรรลุโสดาบัน พระอานนทก็กราบทูลถามเรื่องนี้ พระพุทธองค์ทรงตอบว่า “นางพราหมณ์และพราหมณ์ได้เคยเป็น มารดาบิดาของเราเป็นลำดับมาตลอด 500 ชาติ เป็นลูกเป็นป้าของเรามา 500 ชาติ เป็นอาเป็นน้า มา 500 ชาติ พราหมณ์และนางพราหมณ์นั้นกล่าว ด้วยความรักในชาติก่อนนั่นเอง” และได้ตรัส คาถานี้ว่าด้วย ความรักเกิดเพราะเคยอยู่ร่วมกันมาก่อนหรือเพราะเกื้อกูลกันในปัจจุบัน เหมือน ดอกบัวเกิดในน้ำ ฉะนั้น (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539: 742)

จากอนุภาคที่แสดงมานี้ จะเห็นว่าอรรถกถาชาราสูตรนี้เหมือนกับสาเกตชาดก คือ พระพุทธโฆสาจารย์ได้รับ

อิทธิพลมาจากสาเหตุขาดก โดยจรณาตามต้นเรื่องเดิม จัดเป็นบุพเพสันนิวาสฝ่ายอัพยากตะ มีจุดกำเนิดจากอัพยากตะ มีลักษณะอาการและเกิดแห่ง บุพเพสันนิวาสที่ประกอบด้วยเปมะ จัดอยู่ในประเภทของบุพเพสันนิวาสด้านบิดามารดากับบุตร ธิดาและญาติมิตรคือเป็นลุงป้าและน้าอวดด้วย มีหลักธรรมที่เกี่ยวกับบุพเพสันนิวาส เช่น การเวียนว่ายตายเกิด สมชีวิธรรม จากการที่พราหมณ์และพราหมณีนี้นี้เคยเกิดร่วมชาติกับพระพุทธเจ้าถึง 3,000 ชาติ เมื่อได้พบพระพุทธองค์จึงทำให้เกิดความรักตั้งว่าเป็นบุตร เพราะอาศัยจิตที่จดจ่อ คั่นเคย ผลสุดท้ายเมื่อได้ฟังธรรมจากพระพุทธองค์ก็มีผลทำให้พราหมณ์และพราหมณีนี้นี้ได้บรรลุโสดาบัน พระพุทธเจ้าทรงอาศัยตระกูลนี้ประทับอยู่ 3 เดือน พราหมณ์และพราหมณีนี้นี้ทำให้แจ้งซึ่งพระอรหันต์ผลแล้วก็ปรินิพพาน

อิทธิพลในด้านที่เป็นต้นแบบของธัมมบทอรรถกถา

อิทธิพลในด้านที่เป็นต้นแบบใช้อ้างอิงในธัมมบทอรรถกถาของพระพุทธโฆสาจารย์ ซึ่งท่านได้อธิบายสุดต้นตอปฏิภาณธรรมบท คือ อรรถกถาธรรมบท เรื่องของโฆษกะ สรุปความได้ว่า

ในเมืองโกสัมพี หญิงงามเมืองคนหนึ่งคลอดลูกชายจึงเอาไปทิ้ง เศรษฐีแห่งโกสัมพี ทราบจากบุโรหิตว่าเด็กที่เกิดในวันนี้จักได้เป็นเศรษฐีของเมืองนี้ในวันหน้า ด้วยความริษยา เศรษฐีจึงให้หญิงคนใช้นำทารกโฆษกะไปฆ่า เช่น ให้โคเหยียบ ให้เกวียนทับ ให้สัตว์กิน โยนลงเหว แต่โฆษกะก็รอดมาได้ทุกครั้ง จนถึงให้ช่างปั้นหม้อฆ่าแล้วเผา แต่ลูกชายของตนกลับมามีชีวิตแทน จนกระทั่งโฆษกะเจริญวัย เศรษฐีจึงออกอุบายให้เพื่อนเศรษฐีที่ซนบพฆ่า โดยผูกจดหมายสั่งฆ่าไว้ที่ชายผ้าของโฆษกะ เศรษฐีซนบพมีลูกสาวอยู่คนหนึ่ง เมื่อนางได้ยินชื่อ “โฆษกะ” เท่านั้น ความรักก็เหมือนผิวหนังจรดถึงเยื่อในกระดูก เพราะลูกสาวของเศรษฐีในอดีตชาติเคยเป็นภรรยาของนายโฆษกะมาก่อน ความรักในปางก่อนได้ท่วมทับยึดหัวใจลูกสาวเศรษฐีเสียแล้ว เพราะเหตุนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ความรักเกิดด้วยเหตุ 2 ประการ คือ การอยู่ร่วมกันในกาลก่อนและ การเกื้อกูลกันในกาลปัจจุบัน เหมือนอุบล อาศัยเปลือกตมและน้ำเกิด ฉะนั้น (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539: 245)

จากอนุภาคที่แสดงมานี้ จะเห็นได้ว่าอรรถกถาธรรมบท เรื่องของโฆษกะที่พระพุทธโฆสาจารย์ท่านได้รับอิทธิพลมาจากสาเหตุขาดก โดยอ้างอิงที่พระพุทธองค์ทรงแสดงเหตุแห่งความรักไว้ในสาเหตุขาดก จัดเป็นบุพเพสันนิวาสฝ่ายอัพยากตะมีจุดกำเนิดจากอัพยากตะ มีลักษณะอาการและเหตุเกิดแห่งบุพเพสันนิวาสที่ประกอบด้วยเปมะ จัดอยู่ในประเภทของบุพเพสันนิวาสด้านสามีภรรยา มีหลักธรรมที่เกี่ยวกับบุพเพสันนิวาส เช่น การเวียนว่ายตายเกิด คืออดีตชาติของโฆษกะเป็นนายโกตุลิกตายแล้วไปเกิดเป็นสุนัข ตายแล้วไปเกิดเป็นโฆสกเทพบุตร แล้วจุติมาเกิดในกรุงโกสัมพี ส่วนภรรยาของเขาก็คือนางกาลิมาเกิดเป็นลูกสาวของเศรษฐี ฎแห่งกรรมที่ว่า “ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” และสมชีวิธรรมคือโฆษกะตอนเป็นสุนัขได้นำทางและคอยหาไม่ให้สัตว์มาทำร้ายพระปัจเจกพุทธเจ้า ผลแห่งกรรมนี้ทำให้ได้มาเกิดเป็นเทพบุตรมีเสียงก้องกังวาลและทำให้รอดชีวิตจากการถูกเศรษฐีลอบฆ่าถึง 7 ครั้งต่อมาก็ได้เป็นเศรษฐีประจำเมืองโกสัมพี ภรรยาของโฆษกะได้ถวายข้าวสุกแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า ด้วยอาณิสสงสนี้จึงได้มาเกิดเป็นลูกสาวของเศรษฐี ส่วนเศรษฐีซึ่งอิจฉาให้ทุกข์แก่ท่านทุกชั้นจนถึงตัว ต้องการฆ่าโฆษกะแต่ลูกชายของตนกลับลูกฆ่าแทน ผลสุดท้ายโฆษกะเมื่อได้ฟังเรื่องบุพเพสันนิวาสของตนแล้วเกิดความไม่ประมาท จึงให้ท่านโดยสละทรัพย์วันละพัน ให้ท่านแก่คนเดินทางไกลและคนกำพร้า เป็นต้น

อิทธิพลในด้านที่เป็นต้นแบบของสมันตปาสาทิกาอรรถกถา

อิทธิพลในด้านที่เป็นต้นแบบใช้อ้างอิงใน สมันตปาสาทิกาอรรถกถาของพระพุทธโฆสาจารย์ ซึ่งท่านได้อธิบายวินัยปฏิภาณ คือ สมันตปาสาทิกาอรรถกถา ตอนพระเจ้าอโศกทรงเลื่อมใสในโคธโรสามเณร สรุปความได้ว่า

สามเณรนิโครธเป็นพระโอรสของสมนราชกุมาร ผู้เป็นพระเชษฐาของอโศกกุมาร โอรส ของพระเจ้าพินทุสาร อโศกกุมารได้สั่งจับสมนราชกุมาร พระนางสมนาเทวีทรงพระครรภ์แก่หนีไปได้และประสูติพระโอรสพระนาม

ว่า “นิโครธ” เมื่อพระชนมายุได้ 7 ปีก็บวช ในเวลาปลงผมเสร็จ พระกุมารได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ แล้วเดินไปถึง พระลานหลวง พระเจ้าอโศกได้ทอดพระเนตรเห็นนิโครธสามเณร ผู้ฝึกฝนคัมภีร์คัมครองตน มีอินทรีย์สงบ สมบูรณ์ด้วย อิริยาบถ ไม่มีจิตฟุ้งซ่าน พระพุทธรูปของพระเจ้าอโศกก็เลื่อนไสในสามเณร ความรักก็ได้ตั้งขึ้น สาเหตุเพราะในอดีตชาติ สามเณรนิโครธเป็นพี่ชายใหญ่ของพระเจ้าอโศก สมจริงดังคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า ความรักเกิดเพราะเหตุ 2 อย่างคือ การอยู่ร่วมกันในภพก่อนและการเกื้อกูลกันในปัจจุบัน เหมือนอุบลและปทุม ย่อมเกิดได้เพราะอาศัยเหตุ 2 ประการ คือ น้ำและเปือกตม ฉะนั้น (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539: 83)

จากอนุภาคที่แสดงมาจะเห็นได้ว่าสมันตปาสาทิกอรรถกถา ตอนพระเจ้าอโศกทรงเลื่อนไสนิโครธสามเณร พระพุทธรูปศาสจารย์ท่านได้รับอิทธิพลมาจากสาเหตุขาด โดยอ้างอิงที่พระพุทธรูปทรงแสดงเหตุแห่งความรัก ไว้ในสาเหตุขาด จัดเป็นบุพเพสันนิวาสฝ่ายอัพยากตะมีจุดกำเนิดจากอัพยากตะ มีลักษณะอาการและเหตุเกิดแห่งบุพเพสันนิวาสที่ประกอบด้วยเปมะ จัดอยู่ในประเภทของบุพเพสันนิวาสด้านญาติมิตร มีหลักธรรมที่เกี่ยวกับ บุพเพสันนิวาส เช่น การเวียนว่ายตายเกิด และธาตุสมุทตมและสัทธาปสาทะ คือ อดีตชาติของสามเณรนิโครธเป็น พี่ชายใหญ่ของพระเจ้าอโศก ทำให้พระเจ้าอโศกเมื่อได้ทอดพระเนตรเห็นนิโครธสามเณร พระพุทธรูปขององค์ก็ เลื่อนไสในสามเณรและเกิดความรักขึ้นทันที ผลสุดท้ายเกิดกุศลธรรมแก่พระเจ้าอโศก

อิทธิพลในด้านที่เป็นต้นแบบของสัมโมหวิโนทนีอรรถกถา

อิทธิพลในด้านที่เป็นต้นแบบใช้อ้างอิงในสัมโมหวิโนทนีอรรถกถาของพระพุทธรูปศาสจารย์ ซึ่งท่านได้อธิบาย อภิธรรมปฏิภ วิกังค คือ สัมโมหวิโนทนีอรรถกถาเมตตอปปมัญญา สรูปความได้ว่า

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสในบทกวีเรื่องกรรมฐานอันประกอบด้วยเมตตาเป็น สัปปายะแก่บุคคลผู้มี โทสจริต จึงชื่อว่าอปปนาในบุคคล เพื่อแสดงถึงบุคคลอันเป็นที่ตั้งแห่งเมตตานั่น พระพุทธรูปทรงอุปมาเปรียบเหมือน บุคคลเห็นบุคคลคนหนึ่ง คำว่า “ปิย” แปลว่า ผู้เป็นที่รักใคร่ ได้แก่เป็นที่ตั้งแห่งความรัก คำว่า “มนาปิ” แปลว่า ชอบใจ ได้แก่ ผู้กระทำความเจริญให้ใจ และพระพุทธรูปตรัสว่า “บรรดาค่าเหล่านั้น ชื่อว่า เป็นที่รัก เพราะอำนาจ แห่งการเคยอยู่ร่วมกันในกาลก่อน หรือโดยประโยชน์เกื้อกูลในปัจจุบัน ชื่อว่า เป็นที่ชอบใจ เพราะการประกอบด้วย คุณ มีศีล เป็นต้น (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539: 485)

จากอนุภาคที่แสดงมานี้ จะเห็นได้ว่าสัมโมหวิโนทนีอรรถกถา บทเมตตอปปมัญญา พระพุทธรูปศาสจารย์ท่าน ได้รับอิทธิพลมาจากสาเหตุขาด โดยอ้างอิงตรงที่พระพุทธรูปทรงแสดง เหตุแห่งความรักไว้ในสาเหตุขาด จัดเป็น บุพเพสันนิวาสฝ่ายกุศล มีจุดกำเนิดจากอโลภะ อโทสะ อโมหะ มีลักษณะอาการและเหตุเกิดแห่งบุพเพสันนิวาสที่ ประกอบด้วยเมตตา จัดอยู่ในทุกประเภท ของบุพเพสันนิวาส มีหลักธรรมที่เกี่ยวกับบุพเพสันนิวาส เช่น พรหมวิหาร 4 (อปปมัญญา) คือความ เมตตาเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจ เพราะการประกอบด้วยมีศีลไม่ต่างพร้อม สมบูรณ์ด้วยทาน มีวาจาไพเราะ ประพฤติประโยชน์ มีหิริโอตตบะ ผลสุดท้ายทำให้ให้จิตแผ่ขยายกว้างไกลออกไป

สรุป

อิทธิพลของบุพเพสันนิวาสที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น โดยความหมายของ “บุพเพสันนิวาส” ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึง การเคยอยู่ ด้วยกัน ในกาลก่อน การได้อยู่อาศัยร่วมกันมาในอดีตชาติ ในฐานะเป็นบิดามารดา บุตรธิดา ครูอาจารย์ศิษย์ สามีภรรยา ญาติมิตร นายบ่าว และ สมณะคฤหัสถ์ ในส่วนเหตุเกิดแห่ง บุพเพสันนิวาสนั้นสามารถแบ่งได้ 3 ส่วน ได้แก่ 1) เหตุเกิดแห่งบุพเพสันนิวาสฝ่ายกุศล 2) เหตุเกิดแห่งบุพเพสันนิวาส ฝ่ายอกุศล และ 3) เหตุเกิดแห่งบุพเพสันนิวาสฝ่ายอัพยากตะ โดยมีหลักธรรมที่สำคัญทำให้บุคคลที่มาพบกันสามารถใช้ชีวิตร่วมกันได้ คือ สมชีวิธรรมมี 4 ประการ คือ (1) สมศรัทธา มีศรัทธาเสมอกัน (2) สมศีลา มีศีลคือความประพฤติ

เสมอกัน (3) สมจาจะ มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เสมอกัน (4) สมปัญญา มีปัญญาสมหรือเสมอกัน ด้านอิทธิพลของบุพเพสันนิวาสที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นแบ่งได้ 4 ด้าน ได้แก่ 1) อิทธิพลในด้านที่เป็นต้นแบบของสุดตติยาตอรรคกถา 2) อิทธิพลในด้านที่เป็นต้นแบบของธัมมตอรรคกถา 3) อิทธิพลในด้านที่เป็นต้นแบบของสมันตปาสาทิกาอรรคกถา และ 4) อิทธิพลในด้านที่เป็นต้นแบบของสัมโมหวิโนทนีอรรคกถา ซึ่งในแต่ละด้านนั้นได้รับอิทธิพลมาจากที่พระพุทธองค์ทรงแสดงเหตุแห่งความรักไว้ในสาเกตชาดกโดยทั้งสิ้น

บรรณานุกรม

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2506). พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม.
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2534). พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล. ชุด 91 เล่ม. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2549). งานวิจัยทางพระพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
ป. หลงสมบุญ. (2546). พจนานุกรม มคอ-ไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ: บริษัทธรรมสาร.
พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2557). พุทธธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 39. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
_____. (2559). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ 34. กรุงเทพฯ: มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตโต).
พระมหาสมปอง มุทิโต แปลและเรียบเรียง. พระมหาโมคคัลลานะ (ผู้รจนา). (2542). คัมภีร์อิถานวรรณนา. พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ธรรมสภา.
พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมจารี. (2539). สมถกรรมฐานที่ปณี ปริเฉท 9 เล่มที่ 1. กรุงเทพฯ: ทิพย์วิสุทธิ.
พระอุตรคณาธิการ (ชวิน สระคำ). ศ.พิเศษ ดร.จำลอง สารพัฒน์. (2552). พจนานุกรม บาลี-ไทย. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: บริษัทธรรมสาร.
มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2539). อภิธัมมัตถสังคหบาลี และอภิธัมมัตถภาวินีฎีกา ฉบับแปลเป็นไทย. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย.